

4. Fanitus kielletty

Vaikka aiemmista luvuista ehkä saattaakin saada eri käsityksen, tekijänoikeuksien rikkominen Internetissä ei suinkaan rajoitu tiedostonjakamiseen. Teosten siirtyminen digitaaliseen muotoon on tehnyt ennennäkemättömän helpoksi yhdistellä ja leikellä niitä kokonaan uudennlaisiksi kokonaisuuksiksi. Videopalvelu YouTube on täynnä videoita, joissa George W. Bushia ja Tony Blairia esittävän videomateriaalin päälle on leikattu hempeilevä rakkauslaulu, Adolf Hitlerin raivokohtaukselle Perikato-elokuvasta on lisätty uudet tekstitykset tai äiti on kuvannut lapsensa tanssimassa taustalla vaimeasti kuuluvan musiikin tahtiin. Jotkut keräävät Windowsissa käytettyjä ääniä, kuten käynnistysäänen ja kuvakkeen klikkaamisen äänen, ja säveltävät musiikkikappaleita niitä käyttäen. Samaan aikaan toiset käyttävät valtavasti aikaa ja vaivaa kirjoittaakseen niin sanottua fanifiktiota. Fanifiktio tarkoittaa tarinoita, jotka kirjoittaja on sijoittanut muiden ihmisten luomiin maailmoihin, ja joissa kirjoittaja tyypillisesti käyttää muiden luomia hahmoja ja paikkoja. Yksi tunnetuimmista esimerkeistä on Harry Potter -kirjasarjan ympärille syntynyt fanifiktiobuumi, joka on tuottanut satoja tuhansia uusia novelleja. Kaikki tämä luovuus on nykyisellään joko laitonta tai ainakin harmaalla alueella.

Tällaisessa fanikulutturissa ei ole mitään uutta. Ihmiset ovat kautta aikojen vaihtaneet vanhoihin lauluihin sanat tai sävelen. Varhaisimmaksi fanifiktioksi mainitaan usein ensimmäisestä *Star Trek* -sarjasta 1960-luvulla kirjoitetut tarinat, mutta ilmiön juuret ovat paljon vanhemmat. *Sherlock Holmes* -tarinoista kirjoitettiin fanifiktiota jo 1800-luvun puolella [1], ja toisten luomien tarinoiden päälle rakentaminen on synnyttänyt lukemattomia kansantarinoita kuten *Kalevalan* ja kuningas Arthurin legendan. Lapset esittävät leikeissään tv-sarjoista ja elokuvista tuttuja hahmoja ja luovat siten niiden pohjalta uudennlaisia tarinoita. Toisten tekemän luovan työn tulosten imitointi, lainaaminen ja uuden luominen niiden pohjalta on osa ihmisluontoa.

1900-luvulla tämä toiminta oli pitkälti näkymätöntä. Valtaisat ihmisjoukot harrastivat sitä eri muodoissa, mutta heidän tuotoksensa eivät koskaan päässeet leviämään laajalle. Useimmiten ne jäivät muutaman ihmisen huviksi ja levisivät korkeintaan pienilevikkisissä julkaisuissa, jotka eivät pyrkineet tavoittelemaan voittoa. Tuotosten levittäminen laajalle oli yksinkertaisesti liian kallista ja hankalaa ihmisille, jotka muutoinkin harjoittivat luovuuttaan pääasiassa omaksi huvikseen. Internetin myötä tilanne kuitenkin muuttui. Yhtäkkiä omia tuotoksiaan saattoi tuoda helposti kaikkien saataville. Tekijänoikeuslaista oli tullut ongelmallinen, koska sen kirjain ei enää vastannut sen alkuperäistä henkeä. Kukaan järkevä ihminen ei ajattelisi, että omaksi huvikseen lauleskeleva koululainen tai kotivideolleen hyvän musiikkikappaleen miksaava isä joutuisi siitä hyvästä maksamaan tekijänoikeuskorvauksia. Aiemmin näin ei käynytäkään, sillä tekijänoikeuslaki sääteli pääasiassa julkista esittämistä ja teosten tuomista suuren yleisön saataville, mikä sulki automaattisesti pois lähes kaiken epäkaupallisen käytön. Enää näin ei kuitenkaan ole.

Etenkin video- ja musiikkimateriaalia yhteen miksaavat teokset ovat olleet tulilinjalla. Joissakin tapauksissa musiikin oikeudenomistajat ovat pelkästään vaatineet niiden poistamista, vähemmän onnekaissa tapauksissa on nostettu oikeusjuttuja. Suomessa asia tuli julkisuuteen, kun Yleisradion toimitusjohtaja Mikael Jungner teki vaimolleen omistetun rakkausvideon, jonka hän lisäsi YouTubeen katsottavaksi. Videon taustalla soi Frankie Goes to Hollywood -yhtyeen Power of Love -kappale, jonka lisäämisestä videoon Jungner ei ollut maksanut tekijänoikeusmaksuja. Jungner päätyikin lopulta poistamaan videon yleisön saatavilta. MTV3:n uutiset kuvaili videon sisältöä [2]:

3,5 minuuttia kestävä video koostui netistä otetuista parin kuvista ja yksityisistä videonpätkistä, joissa juhlatuulella oleva pariskunta on ravintolassa. Videon

loppupuolella olevassa pätkässä vihaisenoloinen Maria leikkasi ilmeisesti parin kodin nurmikkoa. Videossa näytettiin myös perheen kodin olohuonetta.

Samassa uutisessa kerrottiin myös, miten video oli syntynyt:

– Olin viikon poissa kotoa, ja ikävöidessäni vaimoani keksin etsiä kännykästä ja mun uudella Macilla ja ilmaisohjelmilla aineistoa. Se oli tosi helppoa, Jungner sanoi.

Jungnerin tapaus heijastaa hyvin tämänhetkistä tilannetta. Joku saa idean, toteuttaa sen, ja lisää tuotoksensa muiden iloksi julkiseen videopalveluun ajattelematta hetkeäkään rikkovansa tekijänoikeuksia. Samaan aikaan suuret mediayhtiöt pyrkivät aggressiivisesti rajoittamaan tällaista toimintaa. Yhdysvaltalainen Stephanie Lenz latasi vuonna 2007 YouTubeen 29 sekuntia pitkän, keittiössään kuvatun videopätkän. Siinä hänen 13 kuukautta vanha poikansa alkoi spontaanisti tanssia Princen taustalla kuuluvan kappaleen *Let's Go Crazy* tahtiin. Kappaleesta kuului noin 20 sekunnin huonolaatuinen pätkä [3]. Jonkin aikaa myöhemmin video poistettiin palvelusta, koska Princen musiikin oikeudet omistava Universal Music katsoi videon loukkaavan oikeuksiaan. Lenzin kohdalla lopputulos oli suhteellisen hyvä. Hän vei asian oikeuteen ja voitti. Oikeuden mukaan mediayhtiöiden tulisi olla huolellisempia poistovaatimustensa kanssa.

Harvalla on kuitenkaan jaksamista lähteä oikeuteen puolustaakseen teoksiaan. Voimassaoleva lainsäädäntö niin Suomessa kuin Yhdysvalloissakin antaa palveluntarjoajalle vastuuvapauden tekijänoikeutta rikkovasta sisällöstä. Tämä edellyttää kuitenkin, että tekijänoikeuksia rikkova materiaali poistetaan palvelusta, kunhan oikeudenomistaja on tehnyt ilmoituksen asiasta. YouTubeen kaltaiset sivustot saavat jatkuvasti valtaiset määrät poistamispyyntöjä, eikä palvelun ylläpidolla ole mahdollisuutta selvittää tarkasti, rikkovatko kaikki ilmiannetut videot todella tekijänoikeuksia. Heidän kannaltaan varminta on vain poistaa kaikki ilmiannetut videot välittömästi, ilman sen kummempia selvittelyjä.

Suomessa laki tietoyhteiskunnan palvelujen tarjoamisesta sallii esimerkiksi fanivideon tekijän vastata perusteettomana pitämänsä poistopyyntöön ja vaatia julkaisemansa teoksen palauttamista saataville. Virheellisten tietojen antaminen poistopyyntöön tai sen vastineeseen voi johtaa korvausvelvollisuuteen. Tästä ei kuitenkaan ole suurta apua silloin, kun teoksen laillisuus ei ole aivan selvää. Monissa tapauksissa materiaali on selkeästi laitonta, eli silloin, kun siinä käytetään kokonaista teosta tai vähäistä pidempää pätkää musiikkikappaleesta. Vaikka suomalaiseen tekijänoikeuslakiin kuuluukin sitaattioikeus, se ei kata teoksia, jotka koostuvat pelkästään sitaateista. Sitaattioikeutta on lisäksi tulkittu varsin rajoittavasti erityisesti musiikin ja liikkuvan kuvan osalta. Jos tämä kirja olisi video, jossa kaikki käytetyt sitaatit olisivat videomateriaalia, olisi ollut käytännössä välttämätöntä pyytää erikseen lupa kaikkiin sitaatteihin. Tekstimuodossa voi käyttää kohtuullisia sitaatteja huoletta ilman lupaakin.

Onko asialla merkitystä?

Onko sillä merkitystä, että kaikenlainen luvaton remiksaus on laitonta? Fanitaide ei välttämättä ole järin korkealaatuista, ja toisessa luvussa puhuimme siitä, miten ilmaislevitys ja ylitarjonta ovat muutenkin heikentämässä kaupallista kulttuuria. Jos kerran kulttuurista on yleensäkin ylitarjontaa, onko sillä väliä, jos yksi kulttuurituotannon lähde tukahdutetaan?

Kyse ei kuitenkaan ole kulttuurin määrästä, vaan jokaisen oikeudesta itseilmaisuuksiin. Mikäli toimitusjohtaja haluaa tehdä rakkaudentunnustuksen vaimolleen, mikä oikeus jollakulla on kieltää häntä näyttämästä sitä myös muille? Mikäli opiskelija haluaa kirjoittaa mieleisensä romaanin maailmaan sijoittuvan tarinan, eikö hän saisi julkaista sitä palvelussa, jossa hän voi saada siitä palautetta? Entä kun joku lomamatkalla ollut käyttää paljon vaivaa

tehdäkseen lomakuvistaan kollaasin, muodostaakseen kollaasista videon ja valitakseen videoon tunnelmaan sopivan taustamusiikin? Kun hän on julkaissut videonsa vaikkapa YouTubessa, se saatetaan pian poistaa palvelusta levy-yhtiön vaatimuksesta. Haluammeko lain, joka kieltää ihmisiä kertomasta ystävilleen kesälomastaan?

Internet on julkinen paikka, mutta sitä ei voi verrata perinteiseen julkaisutoimintaan. Suurella osalla YouTube-videoista on alle sata katselukertaa [4], eli suuri osa yksityishenkilöiden harjoittamasta julkaisutoiminnasta on suunnattu lähinnä omalle lähipiirille, joka kuitenkin monilla ihmisillä kattaa kymmenien tai satojenkin sukulaisten, ystävien, kavereiden ja hyvänpäiväntuttujen verkoston. Tekijänoikeuslaki ei kuitenkaan salli tällaista toimintaa. Esimerkiksi eräässä piraattipuoluelaisten verkkokeskustelussa keskusteltiin kerran musiikin historiasta. Toinen tämän teoksen kirjoittajista mainitsi Solagen kappaleen *Fumeux fume par fumée*, joka on harvinainen esimerkki kokeellisesta 1300-luvun loppupuolen viihteellisestä musiikista. Kappaleen tuoreehko esitys olisi löytynyt hänen tietokoneeltaan, mutta sitä ei tekijänoikeuslaista johtuen ollut mahdollista panna keskustelijoiden saataville. Näin sivistyksellinen musiikkituokio jäi pitämättä, tai olisi jäänyt, ellei kappaleen esitystä olisi ollut saatavilla YouTubesta, sinne laittomasti lisätynä. Tekijänoikeusongelmiin törmää yli 600 vuotta vanhojenkin kappaleiden kohdalla.

Ihmiset toteuttavat itseään ja kommunikoivat ystäviensä ja tuttujensa kanssa paljon julkisemmin kuin aikaisemmin. Usein tuttujen kanssa kommunikointiin ja fanikulttuuriin sisältyy laajamittaista tekijänoikeuslain rikkomista. On kuitenkin mielipuolista väittää, että tässä luvussa kuvatun kaltainen harrastustoiminta aiheuttaisi luovan työn tekijöille vahinkoa.

Ajatellaan tällaisen toiminnan merkitystä. Miksi yhtyeet tekevät musiikkivideoita kappaleistaan? Kappaleitaan mainostaakseen. Kun joku miksaas yhteen kuvamateriaalia elokuvasta ja ääniraidan musiikkiteoksesta, video on mainosta molemmille. Useimmille videon nähneille asia jää siihen, mutta jotkut saattavat kiinnostua mielenkiintoisen näköisestä elokuvasta ja ostaa sen itselleen. Toiset ihastuvat taustalla soivaan musiikkiin ja selvittävät, mistä yhtyeestä ja kappaleesta oli kyse, ja ostavat yhtyeen levyn. Onko mitään syytä, miksi tällainen itseilmaisuus *olisi pakko* tukahduttaa?

Lawrence Lessig kirjoittaa kirjassaan *Remix* siitä, kuinka säveltäjä John Philip Sousa pelkäsi 1900-luvun alussa, että äänitteillä olisi turmiollinen vaikutus amatöörikulttuuriin [5]. Aiemmin musiikkia olivat tuottaneet miljoonat amatöörit, jotka lauloivat ja soittivat porvariskotien salonkien nurkissa pianoa omaksi huvikseen ja muiden iloksi. Äänitteiden tultua tilanne kuitenkin muuttui. Sousa kertoi kesästä, jolloin oli ollut veneilemässä, eikä ollut kuullut yhdenkään ihmisen laulavan. Sen sijaan hän kylläkin oli kuullut musiikkia lukemattomista levysoittimista. Hänen pelkonsa oli, että musiikista tulisi elitististä, ja että vain pieni vähemmistö harrastaisi sitä.

Kuten Lessig toteaa, Sousa olikin pitkälti oikeassa. Musiikkikulttuuri muuttui enemmän ylhäältä johdetuksi ilmiöksi, jossa oli selkeä ero *kuluttajiin* ja *tuottajiin*. Kuluttajat vastaanottivat passiivisesti viihdettä, siinä missä tuottajat loivat sitä. Uudempien kulttuurialojen, kuten elokuvan ja television, kohdalla kuluttaja–tuottaja-jako oli olemassa jo alkuajoista lähtien. Nykyään ero kuluttajan ja tuottajan välillä on taas hälvenemässä. Kaikki eivät edelleenkään pysty elättämään itseään pelkällä luovalla työllä, mutta mahdollisuus julkaista teoksiaan rohkaisee yhä useampia tekemään sitä omaksi huvikseen. Pelkän passiivisen kuluttajan aika ei koskaan palaa, vaikka kaikenlaista kilpailua pelkäävät mediatalot saattavatkin toivoa niin.

Verkon eri sisältöpalveluihin ilmestyy runsaasti sellaista materiaalia, joka on tekijänoikeuksien suojaamaa, mutta jota ei ole enää saatavilla markkinoilta. YouTubesta

löytyy musiikkia, tv-sarjoja ja elokuvia, joita ihmiset ovat löytäneet omilta nauhoiltaan. Suomalaisten keskuudessa on melko suosittua 1980- ja 1990-lukujen mainoskatkojen julkaiseminen YouTubessa pieninä nostalgia-annoksina. Entäpä neuvostoliittolaiset tv-ohjelmat. Saako niitä jostain DVD:llä?

Entä missä muualla kuin YouTubessa Slovakian kamariorkesterin versio Pachelbelin kaanonista D-duurissa olisi voinut saada lähes viisi miljoonaa kuuntelukertaa? Entä Bachin preludi sellosarjasta no. 1 Mstislav Rostropovitšin soittamana kolme ja puoli miljoonaa kuuntelukertaa? Korkeintaan silloin, jos ne olisi valittu jonkin Hollywood-elokuvan taustamusiikiksi. Etelä-korealaisen kitaristin makuuhuoneessaan äänittämä rock-versio Pachelbelin Kaanonista on saanut yli 62 miljoonaa katselu- ja kuuntelukertaa ja on siten YouTuben kaikkien aikojen 25. katsotuin video. Mikään näistä esityksistä ei olisi YouTubessa, jos tekijänoikeuksia olisi noudatettu. Kaanonin rock-versionkin on sivustolle lisännyt joku muu kuin sen esittäjä itse. Muusikot eivät todennäköisesti ole saaneet mitään korvausta yhdestäkään näistä kuuntelukerroista. On kuitenkin selvää, että ilman YouTubea kullakin esityksellä olisi miljoonia kuuntelukertoja vähemmän. Varmasti osa miljoonista kuuntelijoista on päätenyt myös ostamaan sen levyn, jolla alkuperäinen esitys on. Joka tapauksessa YouTuben käyttäjät ovat saaneet valtavasti nautintoa näistä esityksistä, ja ehkä heidän musiikillisen yleissivistyksensäkin voidaan sanoa parantuneen hieman.

Monilla ei tunnu olevan kunnollista käsitystä siitä, millä tavalla heidän altruistisena pitämänsä kulttuurinlevitys on laitonta puuhaa. Moni panee YouTubeen lisäämänsä kokonaisen elokuvan tai tv-sarjan jakson yhteyteen tekstiä tyyliin: "tarkoitukseni ei ole rikkoa tekijänoikeutta" tai "en omista oikeuksia tähän, olen vain fani", aivan kuin nämä seikat vaikuttaisivat jotenkin lieventävästi teon rangaistavuuteen. Kuvaava esimerkki tästä on vuoden 1959 Anne Frankin päiväkirja -elokuvan kohtauksia YouTubeen lisännyt käyttäjä, joka toteaa seuraavaa: "Okei, moni teistä on pyytänyt minua lisäämään tänne koko elokuvan. Pelkään kuitenkin, että käyttäjätunnukseni poistettaisiin, joten lisään tänne vain muutaman hyvän kohtauksen." Nuo muutamat hyvät kohtaukset ovat kestoiltaan yhteensä puolisen tuntia. Tämä on siis kyseisen käyttäjän käsitys kohtuullisesta sitaatista. Laki on asiasta hyvin eri mieltä.

Kun vaikkapa suosittu fanivideon ääniraita poistetaan levy-yhtiön vaatimuksesta, sivu täyttyy helposti sadoista kommentteista, joissa kirotaan levy-yhtiöitä ja tekijänoikeuksia. Kun taas jokin markkinoilta vaikeasti saatavilla oleva teos on pantu laittomasti YouTube-levitykseen, kommentteissa ylistetään teoksen palveluun lisännyttä käyttäjää vuolaasti. Fanikulttuuri on sodassa tekijänoikeuksien kanssa, ja aivan varmaa on, että ainakaan luovan työn tekijät eivät hyödy tästä sodasta.

Onko fanikulttuuri luovaa?

Ajoittain kuultu vastaväittäjä fanikulttuurin arvolle on, ettei se ole tarpeeksi luovaa. Mitä väliä on tekijöillä, jotka käyttävät valmista maailmaa tai valmista materiaalia itsenäisen luomisen sijaan? Miksi pitäisi välittää ihmisistä, jotka vain ratsastavat muiden luovuudella?

Ei ole mitenkään selvää, että fanitaiteen luominen olisi kaikilla osa-alueilla helpompaa kuin kokonaan omaperäisen. Hyvän lopputuloksen haluavalla tekijällä on oltava laajat tiedot siitä kulttuurista, johon hän sijoittaa faniteoksensa [6]. Mikäli hän esimerkiksi käyttää jonkun toisen tekemiä hahmoja, muut huomaavat herkästi, mikäli tarina ei enää olekaan uskollinen alkuperäisille hahmoille. Toisen asettamissa kehyksissä liikkuminen vaatii taitavan kirjoittajan. Hänen on otettava juuri tarpeeksi vapauksia antaakseen tarinalle oman kosketuksensa ja tehdäkseen siitä mielenkiintoisen. Onnistunut teos paljastaa hahmoista lukijalle uusia puolia niin vakuuttavasti, että ne täydentävät alkuperäisen kirjoittajan tarinaa. Lukijalle tulee tunne, että alkuperäisenkin kirjoittaja olisi hyvin saattanut kirjoittaa

nämä piirteet hahmoon. Hänestä voi myös tuntua, että fanikirjoittaja toi selkeämmin esille piirteet, joista alkuperäislähteessä oli vain hienovaraisesti vihjattu. Hyvän fanitarinan kohdalla kirjoittaja onkin tehnyt juuri näin.

Fanifiktio kirjoittajalle saattaa myös olla tarpeen tuntea alkuperäisten teosten lisäksi muiden fanien tuottamaa materiaalia. Mikäli fanikirjoittaja tuo maailmasta tai jostakin hahmosta esiin uusia puolia tarpeeksi vakuuttavasti, nämä ideat eivät jää vain siihen tarinaan. Termi *fanon* viittaa alkuperäislähteiden ulkopuolella keksittyihin asioihin, joita on fanien keskuudessa alettu pitää yhtä virallisina kuin alkuperäistekstiä (*canon*). Osaava kirjoittaja kykenee rikastuttamaan kertomustaan myös niitä hyödyntämällä.

Fanifiktio kirjoittajien työn voitaneen hyvillä mielin sanoa olevan vähintäänkin yhtä luovaa kuin kirjojen kääntäjien. Kirjan kääntäminen vaatii kääntäjältä paljon pohdintaa siitä, mitä ajatuksia alkuperäisen kirjoittajan sanojen taakse kätkeytyy. Piilomerkitykset on pystyttävä selvittämään siten, että ne eivät katoa käännettäessä. Joskus kääntäjä joutuu jopa keksimään uusia sanoja omaan äidinkieleensä, mistä Harry Potter -kirjojen suomentajaa on kiitelty. Kääntäjät tekevät ehdottomasti luovaa työtä, ja niin tekevät myös fanitaiteen tekijät.

Kulttuuritutkija Henry Jenkins käyttää termiä *transmedia storytelling* viitatakseen taiteeseen, joka rakentuu useille eri muodoissa oleville teoksille [5]. Teoksista voi nauttia itsenäisinä kokonaisuuksina, mutta parhaimmilla ne tuntuvat sille, joka on tutustunut niihin kaikkiin. Yhtenä esimerkkinä Jenkins käyttää *Matrix*-elokuvien ympärille rakennettuja jatkumia. Animaatio päättyy sankarin uhratessa henkensä saadakseen tärkeitä tietoja sisältävän kirjeen posttiin. Tietokonepelin alkaessa pelaajan on haettava kyseinen kirje postitoimistosta ja välitettävä se sankareille, jotka puolestaan kuulevat sen tiedoista *Matrix Reloaded* -elokuvan alussa. Viestin tarkka alkuperä ei ole elokuvan tarinan ymmärtämisen kannalta olennaista. Silti aiemmat teokset tunteva katsoja saa elokuvasta enemmän irti. Hän oli jo valmiiksi kiinnostunut siitä, mitä viesti lopuksi sai aikaan, ja mihin suurempiin kuvioihin se nivoutuu.

Tällaisessa intertekstuaalisuudessa ei itsessään ole mitään uutta. Jenkins mainitsee *Odyseian* olevan nykyihmisille vaikeaa luettavaa, koska meiltä puuttuu aikalaisten näkökulma. Tarinan kirjoitusajankohdan kreikkalaiset tiesivät jo aiemmista tarinoista, kuka Odysseus oli. He saattoivat myös jonkin hahmon kypärän kuvauksen kuullessaan tunnistaa hänen tulevan tietystä kaupunkivaltiosta. Tästä he kykenivät päättelemään asioita kyseisen hahmon persoonallisuudesta, ilman että mitään tästä olisi tarvinnut selittää erikseen. Keskiajalla tavalliset kansalaiset törmäsivät Jeesuksen hahmoon monissa eri muodoissa. Kaikki kuvaukset Jeesuksesta - lasimaalaukset, seinävaatteet, laulettu psalmit, saarnat, näytelmät - olettivat näkijän tai kuulijan tuntevan hahmon ja hänen tarinansa jo ennestään. Raamatulliset viittaukset ovat edelleenkin usein käytetty tapa rikastuttaa tarinoita ja kytkeä ne laajempaan kontekstiin, joka voi olla lukijalle merkityksellisempi kuin mikään yksittäinen tarina voisi itsessään olla.

Kokonaisia musiikkigenrejä on syntynyt "toisten luovuuden päälle". Rap-musiikki rakentuu alun perin vuosisataisen kansanmusiikkiperinteen päälle. Monet sen alkuperäisistä tähdistä yhdistivät ja sekoittivat yhdelle ainoalle levyille tuhansia eri lähteistä lainattuja ääniä [7]. Klassiset säveltäjät kuten Bach yhdistivät ja syntetisoivat useita siihenastisia tyylejä ja eri sävellysten teemoja. Fanitaiteen luojat joutuvat kieltämättä hyödyntämään muiden luovuutta, mutta tuntuisi absurdilta pitää tätä jotenkin merkinä fanitaiteen huonoudesta. Yksikään taitelija ei luo täysin uudenlaista teosta, vaan lainaa enemmän tai vähemmän vapaasti eri lähteistä. Puuttuuko Arto Paasilinnan, Mika Waltarin tai Väinö Linnan Suomeen sijoittuvista teoksista luovuutta, koska niihin ei ole keksitty täysin kuvitteellista valtiota kaikkine kaupunkeineen ja asukkaineen? Onko *Tuntematon sotilas* huono teos, koska

kirjailija ei keksinyt siihen omaa sotaansa vaan joutui luovuuden puutteessa turvautumaan jatkosodasta kertomiseen? Onko Stanley Kubrickin *Spartacus* kelvoton elokuva, koska sen päähahmo perustuu aitoon ihmiseen? Miksi aivan kaiken pitäisi olla itse keksittyä?

Fanitaide ammentaa ympäröivästä luovuudesta - kuten kaikki muukin taide. Samalla se rikastuttaa alkuperäisteokseen liittyviä kokemuksia. On toki totta, että osa fanitaiteesta on huonolaatuista, mutta se ei ole fanitaiteen erikoispiirre. Hyvin onnistuessaan fanitaide on toimivaa ja menestyvää, huonosti onnistuessaan yhtä huonoa kuin mikä tahansa muukin huono taide.

Muiden valmiiksi luoman miljöön hyödyntäminen toki helpottaa luovaa työtä jossain määrin. Kirjoittajan ei tarvitse välttämättä kehittää hahmoja tyhjästä, vaan hän voi turvautua muiden luovuuteen. Kuten jo todettiin, tässä ei itsessään ole mitään pahaa. Jokainen taideteosta luova valitsee ne asiat, jotka kokee itse kiinnostavimmiksi. Loput hän lainaa muista lähteistä tai jättää muiden tehtäväksi. Yhtyeen laulaja ei ole instrumentteihin keskittyvää jäsentä huonompi eikä parempi. Kumpikin hoitaa oman osansa kokonaisuudesta, mikä tuottaa paremman tuloksen kuin yritys kasata kaikki yhden ihmisen hoidettavaksi. Erikoistuminen on sivilisaation perusta.

Erikoistuminen auttaa myös vasta-alkajia kehittymään laaja-alaisemmiksi. Puhumaan oppiva lapsi ei heti opi kaikkia sanoja kerralla. Sen sijaan hänelle kerääntyy ensin suppea perussanavarasto, jonka oppiminen kunnolla mahdollistaa hienompien sanojen opetteluun. Sama periaate pätee muidenkin taitojen opetteluun. Myös koulujen opettajat tiedostavat tämän ja opettavat sen vuoksi asiat lapsille pala kerrallaan.

Fanikulttuurin kautta tämä vaiheittainen opetus voi kuitenkin tulla lapsilta itseltään. Henry Jenkins kuvailee Harry Potter -kirjojen ympärille rakentuneita faniyhteisöjä [5]:

Monet nuoret kirjoittajat alkavat spontaanisti luoda omia tarinoitaan päästyään kerran osalliseksi populaarikulttuurista. Monille näistä nuorista fanifiktio löytyminen Internetistä oli seuraava askel. -- Aluksi he saattavat vain lukea muiden tarinoita. Faniyhteisö tarjoaa kuitenkin useita kannustimia viimeisen rajan ylittämiseen kirjoittamalla ja lähettämällä omia tarinoitaan. Kun fani sitten julkaisee tarinansa, hänen saamansa palaute motivoi häntä kirjoittamaan enemmän ja paremmin.

Mitä vaikutusta sillä on tulevaisuudessa, jos yhä suurempi osuus nuorista kirjoittajista alkaa julkaista teoksiaan ja saada niistä palautetta ollessaan vasta lukiossa? Oppivatko he kirjoittajantaidon nopeammin? Löytävätkö he oman tyylinsä varhaisemmalla iällä? Entä mitä tapahtuu, kun nämä nuoret kirjoittajat vertailevat keskenään muistiinpanojaan ja ryhtyvät kriitikoiksi, oikolukijoiksi ja opettajiksi? Auttaako tämä heitä käsitteellistämään tarinankerrontaa? Kukaan ei ole oikein varma, mutta potentiaali vaikuttaa valtaisalta.

Jenkins kuvailee kirjassaan, miten faniyhteisöt innostavat nuoria kirjoittajia aivan uudella tapaa. Monet saattavat pitkästyä koulun äidinkielen tunneilla, joilla käsitellään vieraita ja pitkävetisiä aiheita. He saattavat salakuljettaa tunneille omia fanitekstejään muokatakseen niitä siellä, tai odottaa malttamattomina päästäkseen kotiin kirjoittamaan niitä. He saattavat myös kokea motivaation puutetta perinteisessä ainekirjoituksessa. Aineenhan lukee vain opettaja, joka antaa varsin lyhyttä palautetta. Sen sijaan vertaisyhteisössä voi saada yksityiskohtaista palautetta usealta eri ihmiseltä. Jenkins mainitsee kaksi Harry Potter -fanifiktiosivustoa, Fiction Alleen ja The Sugar Quillin. Fiction Alletä pyörittää yhdysvaltalainen yleishyödyllinen säätiö. Vuonna 2004 sivustolla oli lähes 60 000 novellia yli 6 000 kirjoittajalta. Yli 200 vapaaehtoista auttaa sen toiminnassa. Näihin kuuluu 45 opastajaa, jotka toivottavat yksilöllisesti jokaisen uuden tulijan tervetulleeksi. Vapaaehtoiset

myös tarkistavat uusien kirjoittajien tarinat kielioppi- ja asiavirheiden varalta ennen julkaisemista. (Halutessaan kirjoittaja voi merkitä tarinansa "vaihtoehtouniversumiin" kuuluvaksi. Tällöin tarkistajat eivät ole yhtä tarkkoja esimerkiksi siitä, että tarinassa mainittujen hahmojen ikäerot ovat yhtäpitäviä varsinaisissa Harry Potter -kirjoissa mainittujen kanssa.)

The Sugar Quill puolestaan on teknisten vaikeuksien ja ylläpitäjien kiireiden vuoksi lakannut vastaanottamasta uusia tarinoita. Aikoinaan kaikki sinne lähetetyt tarinat kuitenkin esiluettiin ennen julkaisemista ja niistä annettiin kirjoittajalle palautetta. Sivuston ohjeiden mukaan esilukijoiden oli 48 tunnin kuluessa kuitattava vastaanottaneensa tarinan ja järjestettävä ylläpidon kautta tarinalle toinen esilukija ollessaan estyneitä. Hyvä esilukija saattoi antaa palautetta oikeinkirjoituksen ja kieliopin lisäksi tarinan sisäisestä uskottavuudesta, hahmokuvauksesta, sekä yleisesti ottaen tarinan osasten toimivuudesta. Sivusto painotti uskottavaa ja toimivaa hahmokuvausta yhtenä tarinan tärkeimmistä laatukriteereistä.

Fanitaateeseen liittyy paljon muutakin kuin pelkkää luovaa työtä. Se auttaa tutustumaan toisiin samanmielisiin ja rakentamaan yhteisöjä. Se innostaa luomaan, kehittämään taitojaan ja solmimaan ehkä koko elämänkin kestäviä ihmissuhteita.

Fanitus, kulttuuri ja laki

YouTubesta löytyy melkein mitä vain. Etsipä sitten neuvostoliittolaisia sci-fi-elokuvia, Paul Ankan 1950-luvun live-esiintymisiä, brittiläisiä talvisota-aiheisia uutispätkiä tai filippiiniläisten vankien tanssiesityksiä, etsimänsä kyllä löytää. YouTubesta löytyy myös kokonaisia elokuvia ja tv-sarjojen jaksoja. Palvelun kautta levitetään myös musiikkia laittamalla kokonainen kappale jonkin still-kuvan tai muun yksinkertaisen videopätkän taustamusiikiksi, sekä tietenkin videolle kuvattuja yksittäisten ihmisten musiikkiesityksiä. Näitä videoita ei ole useimmissa tapauksissa lisännyt palveluun tekijänoikeuden haltija, vaan niitä levittävät yksityishenkilöt, jotka jostain video- tai musiikkikokoelmistaan ovat onnistuneet kaivamaan paitsi tunnettua materiaalia, jos jonkinlaisia harvinaisuuksia. Motivaationa on halu saada kaikkien nähtäville pätkiä, joita muuten olisi vaikeaa löytää mistään, tai osoittaa koko maailmalle pitävänsä tietystä yhtyeestä, elokuvasta tai tv-sarjasta laittamalla pätkiä tai kokonaisia esityksiä YouTubeen eräänlaiseksi tribuutiksi. Nämä fanit toivovat, että mahdollisimman moni näkisi tai kuulisi heidän ihailemiaan teoksia, mahdollisimman helposti. Kaikki tämä on tietenkin enimmäkseen laitonta. Tällaisessa hulttomassa internet-kulttuurissa videoon käytetty markkinointi- tai muukaan budjetti ei paljoa näy katsojamäärissä. Tästä on esimerkkinä Rihannan Umbrella-kappale, josta tehtyä suomenkielistä parodiaversiota on katsottu YouTubeessa noin miljoona kertaa, mikä on jopa noin puolet alkuperäisen suuren levy-yhtiön musiikkivideon katselukertojen määrästä. Kaiken kukkuraksi lähes tuntemattoman Marie Digbyn olohuoneessaan nauhoittamaa akustista cover-esitystä kyseistä kappaleesta on katsottu peräti 15,5 miljoonaa kertaa. Siinä on levy-yhtiöllä miettimistä.

Monilla on tapana miksata kuvaa, videota ja ääntä yhteen ja heittää lopputulokset YouTubeen. Voidaan tietysti loputtomiin haukkua ihmisten kulttuurimakua ja väittää, että tällaiset teokset ovat hyödyttömiä, tai ettei niillä ole mitään taiteellista tai kulttuurista arvoa. Tosiasia kuitenkin on, että ihmiset pitävät niistä ja ihmiset tekevät niitä hamaan tulevaisuuteen asti vain koska heillä on siihen mahdollisuus, ja vain koska he pitävät niistä teoksista joita he uudelleenkäyttävät. Lainsäädännön puitteissa kaikki nämä ihmiset voitaisiin haastaa oikeuteen. He kaikki rikkovat tekijänoikeuslakia. Olisi väärin pitää jokin yleinen teosten käyttötapa laittomana vain siksi, että osa ihmisistä ei ymmärrä ilmiön kulttuurista merkitystä. On väärin rajoittaa ihmisten luonnollisia toimintatapoja silloin, kun se ei aiheuta kenellekään vahinkoa, tai kun sen harjoittamisesta on selvästi enemmän

hyötyä kuin haittaa.

Tähän voitaisiin tietysti sanoa, ettei näiden musiikkiesitysten kuuleminen ja näkeminen ole mikään perusoikeus. Miksi pitäisi voida kuunnella näitä esityksiä ilmaiseksi? Miksi ihmiset haluavat "kaikki mulle heti nyt", eivätkä tyydy vähempään? Miksi ihmiset eivät tyydy katsomaan vähemmän elokuvia ja tv-sarjoja ja kuuntelemaan vähemmän musiikkia? Miksi ihmiset haluavat katsoa elokuvia ja tv-sarjoja ja kuunnella musiikkia niin kovasti, että he rikkovat lakia tehdäkseen sen? Mikä on ihmisten motivaatio, kun he päättävät levittää laittomasti muiden tekemiä teoksia YouTubessa? Olisiko yhteiskunnan tai luovan työn tekijöiden kannalta myönteistä, jos ihmiset kuluttaisivat nykyistä vähemmän kulttuuria ja jos merkittävä määrä kulttuurista olisi vaikeammin saatavilla kuin nykyään?

Harva lienee oikeasti sitä mieltä, että tässä luvussa selostettu fanikulttuuri olisi kovin tuomittavaa. Varmasti moni niistäkin, jotka ehdottomasti vastustavat vertaisverkkokopioinnin laillistamista, olisi valmis höllentämään lainsäädäntöä sen verran, että fanitaide kohtuullisessa määrin tulisi sallituksi kulttuurimuodoksi. Kohtuullisen fanitaiteen salliminen johtaa kuitenkin hyvin äkkiä myös kokonaisten teosten kopioinnin sallimiseen. Pelkän lyhyistä elokuvapätkistä koostuvan faniteoksen laillistaminen onnistuisi vielä melko helposti sitaatiooikeutta laajentamalla tai jälkiperäisiä teoksia koskevien oikeuksien kohtuullisen vähäisellä muuttamisella. Nykyinen tekijänoikeuslaki sallii myös uuden teoksen luomisen aiempaa teosta "vapaasti muuttaen". Teoksen "vapaan muuttamisen" ja tekijän lupaa edellyttävän "muuntelun" välinen ero on tällä hetkellä epämääräinen, mutta sitä voitaisiin tarkentaa fanitaiteen sallimista puoltavaksi. Jos kuitenkin edellä mainitun fanipätkän taustalle lisätään kokonainen musiikkikappale, ja syntynyt tuotos halutaan edelleen sallia, sen salliminen tarkoittaa käytännössä kokonaisen teoksen kopioinnin sallimista. Tällöin myös vertaisverkoissa tapahtuva kopiointi muuttuu sallituksi. Jos fanitaide halutaan kunnolla sallia, on sallitava myös kopioiden levittäminen vertaisverkoissa. Jos vertaisverkoissa levittämistä ei haluta sallia, valtavan suuri osuus fanitaiteesta on ja pysyy laittomana.

Fanikulttuurin ilmenemismuodoista ei ole juurikaan käyty julkista keskustelua. Tämä johtuu siitä, että fanit on pitkälti jätetty rauhaan. YouTubesta kyllä poistetaan jatkuvasti tekijänoikeuksia rikkovia videoita ja videoiden ääniraitoja, mutta suuryhtiöt eivät yleensä lähde käräjöimään fanien kanssa tällaisista rikkomuksista. Tämä on siinä mielessä kummallista, että YouTubessa yksittäisen käyttäjän lisäämä video saa usein paljon enemmän katsojia, kuin mikä on niiden henkilöiden määrä, jotka lataavat jonkin tietyn teoksen keskimääräiseltä vertaisverkkokäyttäjältä. Syy siihen, miksi viihdeteollisuus on kärkkäämpi haastamaan oikeuteen vertaisverkkokäyttäjiä kuin YouTube-käyttäjiä, lienee siinä, että YouTuben taustalla on jättiyhtiö Google. Sillä on varaa maksaa sievoisia summia oikeudenhaltijoiden edustajille. Google sovittaa rahallisilla sopimuksilla YouTuben käyttäjien synnit oikeudenhaltijoille. Myös fanifiktio tekeminen jää usein rankaisematta, mutta se, että kirjan kustantaja päättää olla haastamatta faneja oikeuteen, ei poista fanien tekojen laittomuutta. Nykytilanne ei ole missään tapauksessa tyydyttävä. Jatkuvat videoiden poistamiset ja ääniraitojen vaimentamiset turhauttavat faneja, vaikeuttavat heidän arkipäiväistä itseilmaisuaan ja vieraannuttavat heitä viihdeteollisuuden arvomaailmasta.

Kaikki tämä tarkoittaa, että monista uhkaa tulla fanien sijaan antifaneja. Lisäksi monet joutuvat päivittäisessä itseilmaisussaan rikkomaan jatkuvasti lakia. Vaikka kukaan ei haastaisi heitä siitä oikeuteen, on silti kestämaton tilanne, että jokin niin arkipäiväinen toiminta on niin vahvasti kriminalisoitu. Nykyinen tekijänoikeusjärjestelmä yrittää pakottaa luovat fanit passiivisen kuluttajan muottiin, mikä ei Internet-aikana enää onnistu millään. Mitä merkitsee näiden ihmisten, usein nuorten, identiteetille se, että he tiedostavat rikkovansa jatkuvasti lakia, ja että heidän on mahdotonta toteuttaa elämäntapaansa lain

puitteissa? Tätä voisi kysyä vaikkapa 1950-luvun homoseksuaaleilta.

4. luvun lähdeviitteet

- [1] Brown, S. (2009) Scott Brown on Sherlock Holmes, Obsessed Nerds, and Fan Fiction. *Wired*, 20.4. http://www.wired.com/techbiz/people/magazine/17-05/pl_brown
- [2] MTV3 (2009) Jungner hermostui kritiikistä, poisti videon Youtubesta. 2.7. http://www.mtv3.fi/viihde/uutiset/muut.shtml/909142?jungner_mikael
- [3] Lenz v. Universal Music Corp. (2008) Order Denying Motion to Dismiss. http://www.eff.org/files/filenode/lenz_v_universal/lenzorder082008.pdf
- [4] Wesch, Michael. (2008) *An Anthropological Introduction to YouTube*. http://www.youtube.com/watch?v=TPAO-IZ4_hU
- [5] Jenkins, H. (2006) *Convergence Culture: Where Old and New Media Collide*. New York University Press.
- [6] Lessig, L. (2008) *Remix: Making Art And Commerce Thrive in the Hybrid Economy*. New York: The Penguin Press.
- [7] Wu, T. (2006) Jay-Z Versus the Sample Troll: The shady one-man corporation that's destroying hip-hop. *Slate*, 16.11. <http://www.slate.com/id/2153961/?nav=ais>